

6-L'economia espanyola (1833-1923)

L'economia espanyola es caracteritza en aquest període pel seu endarreriment respecte de la resta d'Europa Occidental (Gran Bretanya, França, Alemanya, Holanda, Bèlgica...). Partint d'una situació desastrosa provocada per la successió de guerres fins 1840 i l'ajornament de les reformes econòmiques fins la segona meitat del segle XIX, Espanya, però, va anar assolint un cert grau de desenvolupament més notable a partir del primer terç del segle XX.

6.1-Evolució demogràfica

Després d'un creixement elevat durant el segle XVIII, Espanya comptava l'any 1800 amb una població de 10'5 milions d'habitants. **Durant la primera meitat del segle XIX el creixement es va refrenar** degut a la successió de guerres -especialment la Guerra de la Independència (1808-1814) i la Guerra Carlina (1833-39)- i a les fams i les epidèmies periòdiques de Còlera i febra groga (malalties tropicals que provoquen epidèmies en Espanya degut a unes temperatures relativament elevades). Encara i tot, en aquesta etapa hi hagué creixement (de 10 a 15 milions d'habitants) degut a l'elevació de la fecunditat i al fet que, en perdre's quasi totes les colònies americanes es va paraitzar l'emigració. En la resta d'Europa occidental es donen xifres semblants; mortalitat més baixa i natalitat més alta (per tant, major creixement natural) però major emigració cap a Amèrica.

Durant la segona meitat del segle XIX el creixement de la població espanyola va ser molt inferior al de la resta d'Estats d'Europa occidental (Gran Bretanya i Holanda, per exemple, doblaven les xifres espanyoles). Açò es deu a la persistència de la **mortalitat elevada**. Mentre a la resta d'Europa es combatia amb eficàcia les malalties infeccioses per mitjà de millores higièniques (construcció de clavegueram i aigües potables, evitant la insalubritat en els habitatges) a Espanya aquestes millores es trobaven bloquejades per la falta de finançament dels ajuntaments. A més varen produir-se noves guerres (segona i tercera Guerra Carlina) i epidèmies de còlera. També es produïen episodis de fam, tot i que ja s'havia completat la xarxa ferroviària bàsica que havia de servir per compensar les males collites, evitant pujades excessives dels aliments (en aquesta època, el blat era l'aliment bàsic). Generalment, un any de cada dècada fallaven les collites i mancaven els aliments.

El creixement es produí gràcies a que **la natalitat continuà sent elevada**, ja que va incrementar-se l'**emigració** que ara partia cap a Argentina, Brasil i Cuba des de

Galícia, Cantàbria, Astúries i Canàries i cap a Algèria des d'Alacant i Andalusia. Els emigrants eren camperols que emigraven especialment en anys de males collites. També es produí un **èxode rural**, des del camp cap a les grans ciutats -Madrid, Barcelona, València- i les zones industrials de Catalunya i el País Basc. Les principals ciutats s'ampliaren, construint-se nous eixamples, amb trames urbanes quadriculades.

Durant el primer terç del segle XX la mortalitat es va anar reduint ràpidament, també la infantil, gràcies a mesures d'higiene i a la millora de l'alimentació. En 1900 morien abans de complir l'any 18 de cada 100 nadons; en 1925, 13, i en 1950, 6'4. La millora de la mortalitat sols es va veure afectada per la Guerra Civil (1936-39) i per una gran epidèmia, la de la grip espanyola de 1918 (una variant de la grip especialment virulenta que va afectar a una Europa malnodrida després de 3 anys de guerra mundial). En aquestes dècades les fams provocarien emigracions però no increments en la mortalitat.

La natalitat va començar a decaure a partir de la dècada de 1900, a mesura que es consolidava el descens de la mortalitat i les famílies tendien a controlar el número de fills. Els descensos més notables es produïren durant les crisis econòmiques (1917-18 i 1929-35) i durant la Guerra Civil. Com que el descens de la natalitat va ser més suau que el de la mortalitat, el creixement vegetatiu va ser notable. Espanya passa de 18'6 a 28 milions d'habitants entre 1900 i 1950, malgrat la Guerra Civil.

Fins 1914 **prosseguí l'emigració** cap a Argentina i Algèria, però a partir de 1914 s'enduriren les condicions per a l'entrada d'emigrants en aquests estats i va créixer l'opció de l'emigració cap a França, on hi havia una forta demanda de mà d'obra per la Guerra Mundial. Els fluxos migratoris es paralitzarien per la crisi de 1929 i es reprengueren durant la Guerra Civil (36-39).

Durant tot el segle XIX i principis del XX es reforçà la tendència cap a un **creixement diferenciat entre la costa i l'interior**. Les regions litorals, més dinàmiques, creixen més i més ràpid i alhora atrauen població. Alhora, les regions interiors (meseta) creixen més lentament i pateixen una emigració creixent cap al litoral.

6.2-Transformacions agràries

En l'any 1900 el 67% dels treballadors encara s'ocupaven en el sector primari, xifra que baixaria a un 48% en 1930. Espanya seria, per tant, un país essencialment agrari fins ben entrat el segle XX. L'escàs desenvolupament de l'agricultura condicionava així tota l'evolució econòmica.

L'agricultura, a principis del segle XIX estava marcada per quatre factors fonamentals:

1-El **predomini dels conreus tradicionals de secà (trilogia mediterrània: blat, vinya i olivar)**, que cobrien les majors extensions al país i eren la base de les seues hipotètiques exportacions.

2-La **mala distribució de la terra**, amb enormes extensions de **latifundis** a Extremadura i Andalusia que deixaven en l'atur temporal i la misèria una enorme massa de jornalers. A Galícia, Astúries i Cantàbria, en canvi, les continues herències havien donat lloc a una multitud de **minifundis** que sovint resultaven insuficients per sostindre als seus propietaris, el que explica la important emigració de l'època.

3-**Les males comunicacions interiors**. A diferència de l'Europa Atlàntica, Espanya careixia de rius navegables i les carreteres eren dolentes, el que encaria els transports. Així, a començaments del segle XIX es donava la paradoxa de que el preu del blat en anys de males collites, podia ser més baix a Barcelona o València (on arribava en vaixell des de l'estranger) que a Madrid, envoltada de zones productores. Si en una regió fallava la collita, els preus es disparaven provocant la fam dels jornalers, mentre que les dificultats del transport imposaven que a altres regions el blat sobrara i els preus baixaren en excés.

4-**La baixa productivitat** provocada per l'escassetat d'innovacions i el desinterès dels productors per innovar. Efecte de la mala distribució de la terra, els terratinents propietaris de latifundis, membres de la noblesa, eren exclusivament **rendistes** (estava mal vist entre ells el preocupar-se per la producció de la terra), per contra, els xicotets llauradors no tenien la capacitat econòmica per invertir en millores productives.

Al llarg del segle XIX, però, es produïren alguns intents de resoldre aquests problemes:

1-**Les desamortitzacions** i en especial la de **Mendizábal** pretenien millorar la distribució de la terra, creant una capa de propietaris mitjans. En la pràctica açò fracassà ja que moltes de les propietats desamortitzades serviren per incrementar o crear noves

grans propietats, en vendre's en grans lots de terra. Si és cert que molts dels nous propietaris, procedents de la burgesia comercial, es preocuparen per millorar els conreus, augmentant la productivitat. També varen servir per invertir en ferrocarril, l'exèrcit i per reduir el deute de l'Estat.

2-La millora dels transports ajudà a cohesionar el mercat interior. Cap a mitjan segle XIX es completà la xarxa radial de carreteres dissenyada en temps de Carles III i, al temps que es seguien construint a bon ritme carreteres secundàries, **es desenvolupà la xarxa bàsica de ferrocarril entre 1850 i 1868** (pla general de ferrocarrils de 1855 i desamortització de Madoz del mateix any). Les principals línies ferroviàries dissenyades comunicaven les regions productores interiors amb els grans ports costaners, que també es modernitzaren en aquests anys. La inversió en obres públiques va ser molt important durant el regnat d'Isabel II.

3-La millora dels transports va millorar la capacitat exportadora del país i la introducció d'innovacions tècniques. En especial a les agricultures del litoral mediterrani (el gran exemple és la valenciana) i Canàries s'aposta per **l'agricultura comercial de regadiu** amb conreus com l'arròs (ja al segle XVIII es produeix una gran colonització a l'Albufera de València), es comença a exportar vi i aiguardent i en les dècades finals del segle XIX, hi ha una forta expansió del conreu de la taronja, que assolirà el seu màxim cap a 1930 (es reemprendrà en els anys cinquanta). Les millors comunicacions permetien, també, l'exportació de blat castellà cap a Cuba (llavors un mercat captiu) per ports com Santander o Barcelona, i de vi cap a França. A finals del segle XIX es dispararen les exportacions de vi amb destí a França, aprofitant la **crisi de la fil·loxera**. La malaltia provocà l'arrencada massiva de les vinyes franceses, de manera que l'exportació espanyola va viure una forta i efímera expansió. Cap al 1900 en pocs anys la malaltia arribà a Espanya i el sector patí una greu crisi, al temps que es tancava el mercat francès. En algunes regions es replantà la vinya, en altres -litoral valencià- es substituï pel taronger.

En la segona meitat del segle Espanya va poder situar-se amb un cert èxit com a **país exportador de productes agraris cap a les economies industrialitzades europees**, amb les que difícilment podia competir en producció industrial. Açò contradiu la visió d'alguns historiadors, ja superades, sobre el "fracàs de la industrialització espanyola". En lloc de competir per produir el mateix que Gran Bretanya, França o Alemanya, l'economia espanyola es desenvolupà amb un caràcter "complementari" al d'aquestes.

Malgrat tot, l'agricultura espanyola estava llastrada pel fet que **la major part de la terra es dedicava a la producció de blat, amb productivitats molt baixes**. En la dècada de 1880, l'arribada massiva de blat més barat de l'estranger (Rússia i, cada vegada més, Estats Units) provocà les protestes dels bladers castellans i un **gir cap al proteccionisme** (aranzel del blat en 1887) al qual s'afegiren altres productes agraris en 1891. Una tendència proteccionista que es va veure reforçada per la pèrdua de les colònies. **A partir de 1890, per tant, es produí una aliança estratègica a favor del proteccionisme entre industrials catalans i bascos i bladers castellans** que perjudicava als exportadors agraris valencians, que trobaven majors dificultats per a exportar (ací es troba un dels motius d'enfrontament dels interessos valencians i catalans, origen d'un anticatalanisme primerenc abans de la Guerra Civil, bastant fomentat pels sectors blasquistes). **El proteccionisme va permetre mantindre l'agricultura del secà i la indústria tèxtil i siderúrgica**, tot i que eren poc competitives respecte a la competència exterior, **a costa dels consumidors** espanyols, que havien de pagar uns preus més elevats que els europeus.

6.3- Indústria, comerç i finances

La **indústria espanyola** al segle XVIII era de tipus tradicional, basada en telers artesanals molt repartits per pobles i ciutats, que elaboraven teixits de llana, aprofitant la producció de la mesta. Al llarg del segle XVIII aparegueren les primeres grans indústries tèxtils (algunes manufactures reials i les primeres fàbriques d'indianes al voltant de Barcelona) i amb la introducció del cotó d'importació es va començar un ràpid procés de **mecanització** semblant al de la industrialització britànica, que va permetre la producció massiva. Aquesta indústria tèxtil del cotó va convertir la província de Barcelona en un gran centre industrial, on s'implantaria també -ja en el segle XIX- la moderna indústria llanera i a finals del segle XIX, altres com la metal·lúrgia o la química. En aquesta zona s'aprofitava l'existència de rierols de muntanya per tal d'aprofitar els salts hidràulics. Amb la difusió del vapor -el carbó s'havia d'importar d'Astúries o Gran Bretanya- o l'arribada de l'electricitat les indústries es localitzaren més a l'entorn de Barcelona. Cal recordar que el de Barcelona era, amb diferència, el principal port espanyol per moviment comercial.

L'altra gran indústria espanyola al segle XIX, **la siderúrgica**, sols va tindre una expansió important al terç final del segle. L'arranc de la nova indústria partí de l'aprovació en 1868 de la **Llei de bases sobre Mines** -al caliu del lliurecanvisme dels governs del sexenni democràtic- que va permetre l'adquisició de mines per part de companyies

estrangeres. Tan sols les empreses estrangeres (GB, França i Bèlgica) disposaven dels capitals necessaris per a explotar els grans jaciments; inversions que ajudarien a la implantació de la moderna siderúrgia a Espanya.

En la dècada de 1860 hi havien dos zones amb indústria siderúrgica a Espanya. En **Marbella** hi hagué una indústria primerenca, molt limitada ja que usava carbó vegetal en absència de carbó mineral. En **Astúries** on hi havia carbó mineral en abundància, aquest resultà de molt mala qualitat, el que limitava la capacitat de la siderúrgia local. La moderna indústria siderúrgica aparegué al **País Basc** a partir de 1880. La zona de Biscaia disposava de mineral de ferro de qualitat en abundància. Açò va atreure inversors britànics que posaren mines en explotació i començaren a aprofitar el port de Bilbao com a punt d'exportació minera cap a Gran Bretanya. La burgesia Basca va trobar en aquest flux comercial una bona oportunitat, ja que els mateixos bucs que exportaven el ferro podien tornar a Bilbao carregats amb carbó britànic, d'excel·lent qualitat. Així, a partir de 1883 es van construir les primeres indústries siderúrgiques basques, amb tecnologia i carbó britànic, i mineral de ferro local. Ja en 1888 els bascos produïen el 88% de l'acer espanyol i en 1891 aconseguiren monopolitzar el mercat nacional gràcies als aranzels sobre la importació. Aquests negocis portaren a la ràpida aparició d'indústries alimentades per l'acer -construcció naval, navilieres, indústries mecàniques- i bancs com els de Bilbao i Biscaia.

Durant el primer terç del segle XIX la indústria espanyola s'anà diversificant sobre les bases del tèxtil català i la siderúrgia i les empreses mecàniques i navals basques. Així, encara que Espanya anà quedant-se arrere en comparació amb les economies més avançades, va poder aprofitar la demanda provocada per la I Guerra Mundial (1914-18), origen d'una **edat de plata de l'economia espanyola (1914-31)**. La guerra provocà que es disparara la venda de minerals -ferro i carbó en especial-, afavorí l'exportació de productes agraris i industrials. En especial, desaparegué la possibilitat d'importar molts productes industrials, i els productors espanyols aprofitaren per substituir-los, de manera que la indústria guanya ràpidament més pes en l'economia i es diversificà amb noves indústries químiques i elèctriques, pròpies de la "segona revolució industrial". Tant la indústria com l'agricultura gaudiren d'amplis beneficis i, encara que en un primer moment la inflació es disparà, el cicle de vagues de 1917-20 (el "trienio bolchevique") va fer que cap a 1920 els treballadors recuperaren la seua part en els beneficis.

En suma, el desenvolupament miner posterior a 1868 va tindre un efecte molt important per a la balança comercial espanyola. **Abans de 1870 la balança comercial espanyola era negativa** -s'importava més del que s'exportava- el que encara agreujava més les dificultats financeres de l'Estat. **A partir de 1870**, gràcies a les exportacions de mineral i al boom de les exportacions de vi per la crisi de la fil·loxera en França, **les exportacions superaren a les importacions**. En la dècada de 1890, a mesura que s'esgotava l'exportació de minerals i la fil·loxera infectava Espanya (especialment entre 1896 i 1903), es tallaren les exportacions i el govern imposà el proteccionisme i un major control sobre l'economia de les colònies -que acabaria impulsant els processos d'independència.

En 1891 es protegí tant la producció de blat com la indústria tèxtil i siderúrgica per mitjà d'**aranzels proteccionistes**. La tendència proteccionista seria la predominant en l'economia espanyola fins l'etapa exportadora de la primera Guerra Mundial. Açò ajudaria al manteniment d'una **agricultura endarrerida**, basada en l'absència de mecanització -la mà d'obra jornalera era abundant i barata- i una **indústria totalment abocada al mercat interior**. En 1920 encara un 57% de la població es dedicava a l'agricultura front al 22% de la indústria i 20% del comerç. En canvi, el pes econòmic de cada sector era quasi invers: 32% l'agricultura, 30% la indústria, 38% el comerç.